

REFLEXIONS SOBRE LLENGUA I IDENTITAT

Gentil PUIG I MORENO

1. INTRODUCCIÓ

El títol es podria referir a les nombroses identitats que es refereixen o parteixen d'una mateixa llengua. Per exemple, en el cas del francès: la identitat belgo-valona, la identitat suïssa-romanda o la identitat del Quebec. En el cas del castellà: les identitats dels països d'Amèrica llatina o bé en el cas de l'anglès en què les identitats són molt nombroses i diferenciades (Anglaterra, Estats Units, Canadà, Austràlia, Nova Zelanda, etc.). Es podria anar multiplicant els exemples però aquest no és el nostre propòsit atès que el que ens interessa és més aviat el contrari, és a dir, partir de les identitats diferenciades a l'interior mateix d'un Estat que es declara globalment monolingüe, com per exemple, els EUA, Itàlia, França o Alemanya. Els estudis de les identitats diferenciades tenen ja una llarga tradició, sobretot als Estats Units. Hem d'admetre també que cada identitat ètnica no exclou, a un cert nivell, ni les diferències internes així com tampoc les semblances externes.

Nosaltres tractarem de saber si podem admetre també identitats diferenciades a l'interior mateix de la societat catalana, i respecte a la llengua catalana. La situació de partida és, no gensmenys, diferent, atès que en la nostra societat s'admeten jurídicament dues llengües oficials encara que per motius distints. No és el cas dels EUA, per exemple. Aquest és globalment el plantejament que emmarca la nostra reflexió. Ens demanarem, en primer lloc, què és una comunitat lingüística, però també què representen els conceptes d'identitat i d'identificació a partir de les precisions avançades sobretot per la psico-sociologia i tenint en compte que aquests tres conceptes estan estretament interrelacionats.

2. TRES CONCEPTES TEÒRICS

2.1 *Què és una comunitat lingüística?*

Aquest concepte ha anat evolucionant d'ençà d'uns 50 anys, seguint els avenços de la lingüística i sobretot de la sociolingüística a partir dels anys 1960.

Ja l'any 1933, L. Bloomfield¹ deia que:

«Una comunitat lingüística és un grup de gent que s'interrelaciona pel mitjà de la llengua».

Molts anys després, el lingüista J. Lyons² (1970) continua donant una definició lingüística molt simplificadora:

¹ Bloomfield, L., (1933) *Language*, Holt, Rinehart and Winston, Nova York.

² Lyons, J. (1970) *New Horizons in Linguistics*, Harmondsworth, Middx: Penguin.

«Una comunitat lingüística és tota la gent que utilitza una determinada llengua o dialecte».

Abans, l'antropòleg de la Universitat de Berkeley, J. Gumperz³, havia proposat dues definicions més sociològiques; la primera (1962):

«Una comunitat lingüística és un grup social que pot ser *monolingüe* o *multilingüe* i que es manté unit per la freqüència dels «patterns» (conductes) d'interacció social i que es diferencia de les zones circumdants per la feblesa dels lligams o nexes comunicatius».

La segona definició (1968) precisa que

«Una comunitat lingüística és qualsevol conjunt humà caracteritzat per una interrelació regular i freqüent, per un conjunt compartit de signes verbals i distingible d'altres conjunts semblants per diferències significants en l'ús del llenguatge».

El mateix any 1968, Robert Le Page⁴ proposa una definició més personalitzada i més dinàmica quan precisa que:

«cada individu crea els sistemes del seu comportament verbal de tal manera que s'assemblin als del grup o grups amb què, ocasionalment, desitja identificar-se fins al punt que: 1) Ell pot identificar-se als grups; 2) Ell té l'ocasió i la competència per observar i analitzar els seus propis sistemes de comunicació i de comportament; 3) La seva motivació és suficientment forta com per seleccionar i adaptar el seu comportament als sistemes de comunicació que l'envolten; 4) A més, és encara capaç de continuar adaptant el seu comportament a les noves necessitats comunicatives».

El sociolingüista J. A. Fishman⁵ feia remarcar l'any 1969 que:

«Hom no pot definir una comunitat lingüística en funció d'una llengua única sinó en funció del nombre de llengües parlades, conegudes i, a més, únicament si es té en compte la variació intra i extralingüístiques».

El mateix es feia a continuació la pregunta següent:

«Quina realitat reflectiria encara el terme de comunitat lingüística francesa? 1) Els països francòfons? 2) Les ètnies coexistint dins l'hexàgon francès?»

L'etnolingüista Dell Hymes⁶ s'allunya dels lingüistes entenen, l'any 1972,

«una comunitat lingüística com un grup de gent que se sent comunitat en algun sentit, més que un grup reconegut com a tal per un lingüista».

Tal i com ho deixaven entendre les primeres definicions. El mateix any (1972), el sociolingüista W. Labov diu que:

³ Gumperz, J.J., (1962) *Types of linguistic community: Anthropological Linguistics*.

Gumperz, J.J. and Hymes, D.H., (1964) *The Ethnography of communication*, Holt, Rinehart and Winston, Nova York.

⁴ Le Page, R.B., (1968 a) *Problems of description in multilingual communities. Transactions of the Philological Society*.

Le Page, R.B. Christie, P. Jurdant, B. Weekes, A.J. et Tabouret-Keller, A. (1974) *Further report on the sociolinguistic survey of multilingual communities: survey of Cayo District, British Honduras*, *Language in Society* 3.

⁵ Fishman J.A. (1965) *Who speaks what language to whom and when?*, dins *La Linguistique* 2 (ps. 67-68).

⁶ Hymes, D.H. (1962) *The ethnography of speaking*, dins T. Gladwin i W.C. Sturtevant (eds.), *Anthropology and human Behavior*, Anthropological Society of Washington, Washington, ps. 13-53.

«La comunitat lingüística no és definida tant per un acord sobre l'ús dels elements lingüístics com per la participació en un conjunt de *normes compartides* i observables i com uniformitat de models i nivells d'ús».

Finalment, Dwight Bolinger⁷ (1975) posa en relleu la complexitat del concepte de comunitat lingüística dient que:

«no existeixen límits a les formes en què els éssers humans s'associen per a l'autoidentificació i, per consegüent, tampoc existeixen límits al nombre i varietat de comunitats lingüístiques que poden donar-se en la societat».

Comprovem, doncs, una clara evolució del concepte de comunitat lingüística que passa dels anys 1960 als anys 1980, d'una concepció essencialment lingüística a una concepció més oberta i sociològica, i d'un monolingüisme a un multilingüisme. Al mateix temps, aquesta segona concepció s'interrelaciona amb les nocions d'identitat i d'identificació com ho deixen entreveure les definicions que acabem de citar.

2.2 Sobre les nocions d'identitat i d'identificació

S'hauria de fer la història de l'aparició (de l'emergència) d'aquestes dues nocions. Jean Maisonneuve⁸ (1980) parlaria ell, de «l'origen de les nocions» (*sources des notions*) i de «nocions generadores» (*notions-sources*) de la psicologia, abans d'enfocar els problemes de mètode (descriptiu, funcional, dinàmic, etc.). Marisa Zavalloni⁹ diria (1984) de la seva banda que «tota *identitat* és problemàtica com a lloc d'integració de la motivació personal i de l'elecció social». A aquest nivell, la història individual i la història social conflueixen, i pensa amb Erikson (1963) que la qüestió de la identitat és tan central per la nostra època com ho era la sexualitat a l'època de Freud (p. 25).

Una altra referència de reflexió és donada pel col·lectiu Espaces 89, que es proposa l'anàlisi de les mutacions socials de la societat moderna, i que va celebrar un col·loqui sobre la identitat francesa (març de 1985) que tractava de les «crisis identitàries», de la qüestió de la ciutadania, d'una certa idea de França i d'una certa idea de la democràcia. Un dels participants, el filòsof Michel Serres¹⁰, es demana si la recerca de la identitat no és una nova perspectiva per a donar un sentit al buit deixat per la religió, la ideologia i la política. La identitat individual o bé col·lectiva és una pàgina que sempre s'està escrivint. Però, ¿com omplir la pàgina quan les certituds s'han esvaït, quan tothom comença a intuir que passem d'un món a un altre? A l'angoixa del futur responem amb el fetitxisme del passat. A la pèrdua de certituds responem amb el desig de noves veritats. A la por de la *barreja* responem amb la pujada dels integrismes.

Finalment, citarem el simposi internacional sobre la producció d'*identitat* organitzat a Somèire (juny de 1985) pel Grup de Sociolingüística Occitana, dirigit per Robert Lafont. Aquest simposi s'ha plantejat l'actualitat del concepte d'identitat i els temes següents:

- 1) La producció del sistema lingüístic i la praxemàtica.
- 2) La producció d'identitat dins l'espai.
- 3) La producció d'identitat dins les pràctiques discursives.

⁷ Bolinger, D. (1975) *Aspects of Language*, 2.ª ed., Harcourt Brace Jovanovich, Nova York.

⁸ Maisonneuve, J. *Introduction à la psychosociologie*, (3.ª ed.) PUF, París, 1980.

⁹ Zavalloni, M. *L'identité psychosociale et conscience*, Introduction à l'égo-écologie. Privat. Les presses de l'université de Montréal (Québec), 1984.

¹⁰ Serres, M. *Les corps mêlés*, dins *Espace: l'Identité Française*, Ed. Tierce, París, 1985.

4) La síntesi interdisciplinària entre les pràctiques, les ideologies i les teories.

Globalment, els treballs del Simposi de Somèire tracten de la construcció identitària a partir de la *romanitat* (Lafont), però també a partir de casos marginals com el de la formació de la identitat berber (Chaker) o de la identitat dels joves Magrebins de França de segona generació (Djafri) o encara de la identitat corsa (J. B. Marcellesi). A Somèire s'ha insistit més sobre els *processos de construcció* de la identitat ètnica, lingüística, cultural i nacionalitària dels pobles criolls de Martinica, Reunió, Guadalupe, Nova Caledònia (Kanàkia), i dels pobles amb diàspora: els kurds, els berbers, que no pas en els *processos de deterioració i/o destrucció* de la identitat dels pobles aculturats com: Occitània, Irlanda, Gal·les, Bretanya, Escòcia, etc...

Donem ara algunes definicions dels dos conceptes en qüestió començant pel concepte d'*identificació*. És un procés pel qual l'individu arriba a construir la seva identitat. És un concepte que permet de posar en relleu el caràcter evolutiu i processiu dels fenòmens d'identitat. Designarà el procés pel qual hom es torna semblant a un model pre-existent de la identitat nacional, ètnica, social, religiosa, ideològica o política. La identificació és molt sovint —no sempre— un procés inconscient. Al contrari, la *identitat* és un estat de la persona, d'un grup o d'un poble en un moment donat de la seva existència; la *identificació* és l'instrument que ha permès d'arribar a aquesta situació o estat. Pensem però, amb Malek Chebel¹¹ (1986) que no existeix identitat sense conflicte. La identitat pot aleshores entendre's com la homogeneïtzació dels conflictes. Al caos de les primeres identificacions pot seguir una estructura subjectiva identitària relativament estable en el temps, estructura que permet una relació coherent entre les múltiples tendències i expressions del si intern (Moi). La noció de permanència de la identitat és més important ja que repercuteix en el camp de la memòria individual i col·lectiva. La memòria té la missió de circumscriure la percepció del si en els múltiples camps de l'espai i el temps, de l'imaginari i el concret, de l'objectiu i el subjectiu, de l'individual i el col·lectiu. Aquests camps confereixen a la noció d'identitat una força (epistemologia) multidimensional ja que s'articula en plans diferents, a vegades contradictoris, però molt sovint complementaris.

Marisa Zavalloni i C. Louis Guérin, psico-sociòlegs de la Universitat de Montreal, proposaven l'any 1984, l'esquema següent per tal d'aclarir les representacions que es pot fer l'individu dels diversos elements de la matriu anomenada ego ecològica. Aquests darrers són els diferents grups de pertinença de la persona d'una cultura i d'una societat determinades (nacionalitat, ètnia, sexe, edat, classe social, estat civil, professió, religió i preferència política). Els elements de l'estructura elemental de l'identitat social subjectiva del *si* (mateix) s'oposen als elements de l'estructura elemental de la identitat social subjectiva d'*alter*. Grups d'Alter en relació de simetria o de complementarietat, proximitat o distància, amb els grups del *si* (mateix).

Segons M. Chebel (1986),

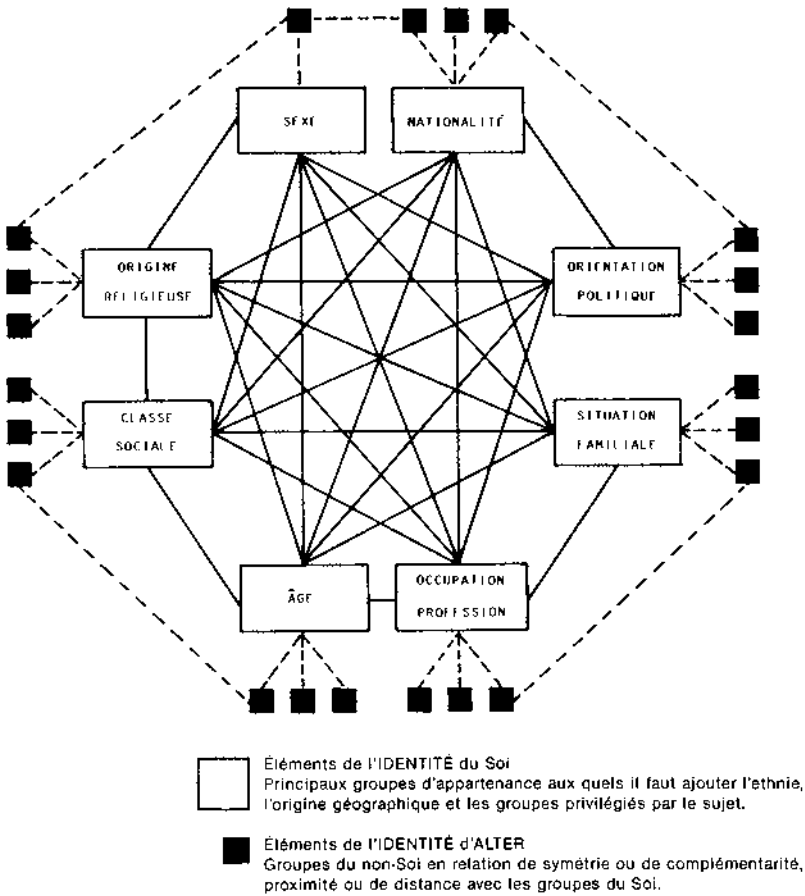
«la identitat és una estructura subjectiva caracteritzada per una representació del si (*soi*) deduïda de la interacció entre l'individu i els altres —condició prealable perquè existeixi efectivament *identitat*. Aquesta representació és complexa: és el resultat d'una evolució psicològica d'una banda, i del *marcatge* social d'una altra banda. La *identificació* de l'individu als ideals que li són proposats constitueix l'element dominant d'un *marcatge* que és simultàniament *subjectiu* i *objectiu*, amb bases genètiques, cognitives, instrumentals i afectives. Aquest procés és sotmès al principi de la integració de les parts i de llur coherència, donant així al conjunt, la continuïtat necessària per a l'emergència d'una consciència de si, última fase del procés identitàri».

¹¹ Chebel, M. *La formation de l'Identité politique*, PUF, Paris, 1986.

Anne Marie Costalat Founeau¹² del CNRS, ha donat a Somèire, la definició següent (1985):

«El concepte d'*identitat* se situa a l'articulació de la psicologia, de la sociologia, així com de la geografia, ja que es fonamenta sobre l'existència d'espai de referència i de reconeixement social. [...] La *identitat* és el resultat d'*apropiació simbòlica* de la realitat que suposa la dominació d'un actor singular sobre un univers de significacions. [...] Així, el concepte d'*identitat* es conjuga amb factors de dimensions espacials [el territori], temporals [la història] i unes estructures socials [la societat] i el grup [o classe social] és un camp d'interacció i un espai privilegiat de projecció de les *identitats individuals* i col·lectives». (Els subratllats i els claudàtors són nostres).

FIGURE 1. Structure Élémentaire de l'identité sociale subjective

¹² Costalat-Founeau, A.M. «Du laboratoire au terrain: «Anxiété et affiliation en situation de formation», *Bulletin de psychologie* XXXVII, 1983-1984.

Aquestes dues definicions són molt semblants, i en tot cas complementàries, i ens serviran de referència per a l'anàlisi dels quatre casos que ara, desitgem presentar i confrontar.

3. QUATRE IDENTITATS QUE TENEN L'ÀMBIT CATALÀ COM A REFERÈNCIA

Els quatre exemples que hem escollit ho han estat en funció de l'evidència sociolingüística dels dos primers i de l'excepcionalitat dels dos darrers, i pel fet també que disposàvem d'estudis d'aquests últims:

- 1) La comunitat *catalanoparlant* (població d'origen català);
- 2) La comunitat *no-catalanoparlant* (població d'origen no-català);
- 3) La comunitat andorrana;
- 4) La comunitat israelita de Barcelona.

Sempre és difícil separar arbitràriament les dues primeres. Les fronteres d'oposició no són sempre molt clares perquè existeix un continuïum de comportaments, d'actituds i d'identitats entre el primer cas: «els catalans d'origen» i el segon cas: «els catalans d'adopció». Nogensmenys, les oposicions generals existeixen i els conceptes de comunitat lingüística, d'identificació i d'identitat ens permetran precisament de materialitzar-les. Els mètodes d'objectivació de cadascuna de les quatre comunitats és segurament diferent, la qual cosa fa que comparem comunitats no sempre comparables.

a) Pel que fa al primer exemple, *població d'origen català*, comptem amb manifestos, declaracions, i escrits diversos, que són testimonis d'unes actituds que ens semblen molt generalitzades.

b) Pel que fa al segon exemple, *població d'origen no-català*, existeixen molts estudis especialitzats sobre actituds, expectatives d'ús i identificació; de sociòlegs (Carlota Solé), antropòlegs (Esteve Fabregat), sociolingüistes (Bierbach, Calsamiglia, Tusón). Ens referirem sobretot a aquests últims a partir d'estudis publicats a TSC 3 i 5, i a algun punt de l'enquesta¹³ de la Direcció General de Política Lingüística del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya (1983) sobre expectatives d'ús, actituds i necessitats lingüístiques entre la població adulta de l'aglomeració barcelonina.

c) Pel que fa al tercer exemple, *la comunitat andorrana*, comptem amb la tesi doctoral d'en Pere Notó¹⁴ del Departament de Psicosociologia de la UAB, que parteix d'una enquesta institucional i general de la totalitat de la població escolaritzada. «Andorra 80» se centra en l'estudi de la identitat social dels andorrans manifestada a través de determinades actituds. L'estudi d'aquestes actituds explícites s'ha realitzat mitjançant el qüestionari ISAE 80 amb què s'ha obtingut les bases de l'enquesta psicosocial.

d) Pel que fa al quart exemple, *la Comunitat israelita de Barcelona*, partirem dels capítols sobre «les dimensions de la identitat» (ps. 275-304) i «les actituds respecte a la llengua catalana» (ps. 371-375) de la tesi doctoral de Martina Berthelot¹⁵ sobre la CIB (etno-història i psico-sociologia). Només tractarem de presentar i debatre el punt que concerneix la iden-

¹³ Direcció General de Política Lingüística. *Les expectatives d'ús, actituds i necessitats lingüístiques entre la població adulta de l'aglomeració urbana barcelonina. Enquesta efectuada l'Octubre de 1983*. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1984.

¹⁴ Notó, P. *La Identitat Andorrana. Una recerca psico-sociologia*. Tesi de doctorat, Departament de Psicosociologia, UAB, 1983.

¹⁵ Berthelot, M. *Les Juifs de Barcelone au XXème siècle: retour à Sefarad, identité juive et intégration à la société catalane*. Thèse de Doctorat de IIIème Cycle, Université Paul Valéry, Montpellier, 1984.

titat dels jueus de Barcelona a partir d'entrevistes enregistrades de llarga durada a personalitats significades d'aquesta comunitat.

3.1 La població d'origen Català

Sempre és arriscat parlar de la seva pròpia comunitat; cal segurament distanciar-se'n. Ja hem anunciat, però, que existeixen diverses referències per precisar la relació entre identitat i llengua de la comunitat catalana. Aquestes referències són: declaracions públiques de dirigents de les institucions autonòmiques, proclamacions a preàmbuls de lleis o manifestos diversos: públics i privats, escrits literaris i poètics, estudis sociològics com el de Modest Reixach¹⁶ («La llengua del poble»), i finalment, una petita enquesta per a contrastar totes aquestes informacions diverses.

3.1.1 Declaracions, proclamacions i manifestos

Recordem la recent afirmació del president del Parlament de Catalunya, Coll i Aletorn, el 18 de febrer de 1986, per la presentació a Lleida del mateix II Congrés Internacional de la Llengua Catalana: «Si Catalunya ha salvat la llengua, la llengua ha salvat Catalunya». Insisteix perfectament amb un accent espriuenc en la importància redemptora de la llengua. El mateix president de la Generalitat, Jordi Pujol, sol insistir freqüentment en la importància de la llengua com a factor essencial de la identitat catalana.

El preàmbul de la Llei de Normalització lingüística a Catalunya (Llei 7/1983, de 18 d'abril) indica clarament que

«la llengua catalana és l'element *fonamental* de la formació de Catalunya [...] i símbol d'una unitat cultural amb profundes *arrels històriques*. A més, ha estat el testimoni de la *fidelitat* del poble català envers la seva *terra* [...]».

Fonamental, símbol, arrels històriques, fidelitat, poble i terra són tots *mots-clau* que es relacionen directament amb la identitat.

La mateixa Direcció General de Política Lingüística precisa a la introducció del seu *Llibre Blanc*¹⁷ (1983) que la «normalització lingüística (i al capdavant la llengua) és l'element essencial de recobriment de la personalitat col·lectiva de Catalunya».

Si ara ens basem en el «Manifest sobre la Identitat lingüística de Catalunya», difós pel Club Arnau de Vilanova el juny de 1985, constatem que torna a insistir en l'alarmisme de la revista *Els marges* (núm. 15 de 1979) quan afirma: «que tot plegat [...] la identitat lingüística de Catalunya es pot perdre definitivament per a la història». Però aquest manifest insisteix més en els perills de la identitat lingüística que no pas en la identitat ella mateixa, com és natural en tot manifest.

3.1.2 Textos poètics i literaris

És ja costum de començar per Carles Aribau (1798-1862) en l'inici de la Renaixença per parlar de llengua i identitat:

¹⁶ Reixach, M. *La llengua del Poble*. Edicions Nova Terra, Barcelona 1975.

¹⁷ Direcció General de Política Lingüística: *Llibre Blanc*, ed. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1983.

«Plau-me encara parlar de llengua d'aquells savis que omplien l'univers de llurs costums i lleis

Oh llengua a mos sentits més dolça que la mel que em tornes les virtuts de ma inocenta edat».

«La Pàtria», 1833

A la llengua que Carles Aribau anomenava «llemosí», li conferia virtuts de saviesa històrica i de sensibilitat íntima.

Podem citar Joan Maragall (1860-1911) que escrivia en «El sentiment de Pàtria»:

«Mes, el signe de la pàtria, jo crec que és el llenguatge permanentment estès en un *territori*. Perquè essent el *llenguatge* la cosa material que més s'acosta a la immaterialitat de l'esperit i que millor el resumeix i expressa essent el sentiment de pàtria com l'atmosfera espiritual d'un territori».

El gran poeta Maragall estableix aquí clarament la relació entre el llenguatge (que ell volia popular i dialectal, no normalitzat, enfront del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana de 1906) i el territori.

Més a prop de nosaltres, Salvador Espriu escriurà amb gran lucidesa: «Hem viscut per salvar-vos els mots». (1971), o encara, en «Homenatge a Pompeu Fabra»: «Salvàvem els mots de la nostra llengua el meu poble i jo». Posició sempre estoica de Salvador Espriu, davant l'adversitat històrica.

Resumint, recordarem que en el fons, la lírica sempre s'ha interessat pel naixement o a la desaparició i la mort de les llengües.

3.1.3 Un document de recerca sociològica

Ens volem referir sobretot a l'estudi dirigit per Modest Reixach i publicat a «Nova Terra» l'any 1975, *La llengua del poble*, i més particularment al capítol VIII, «Catalanitat i catalanització». Cal precisar que l'estudi se circumscriu a la comarca d'Osona. Modest Reixach considera que la catalanitat pot reduir-se a quatre factors essencials, i consegüentment, demanava a una de les parts de l'enquesta:

«Es considera Català:

1. El qui parla la llengua catalana? (llengua)
2. El qui estima Catalunya? (comunió)
3. El qui viu a Catalunya? (espai)
4. El qui ha nascut a Catalunya? (naixement)».

Les respostes obtingudes eren molt reveladores ja que:

—216 respostes sobre 446 respostes (48'40%) es refereixen o mencionen la llengua catalana (pregunta 1), mentre que:

—52 respostes (11'70%) es refereixen a la «comunió» (pregunta 2).

En lloc de «comunió», nosaltres proposaríem «factors afectius».

—149 respostes (33'40%) es refereixen a l'espai i al naixement (preguntes 3 i 4 barrejades).

Si consultem ara l'opinió dels enquestats sobre el grau de coneixements històrics (p. 79) —hem vist a les definicions anteriors que la Història representa un cert paper en la identitat— constatem que de 446 respostes, 140 persones, és a dir el 31'40%, citen algun fet històric de Catalunya (60% no en coneixen cap). El segle XIX és el més citat (33'70%), i el segle XX (23'90%). Els fets més citats són: batalles i timbaler de Bruc (1808), 52 persones; Renaixença, 4 persones (!); República, 13 persones; Guerra Civil, 16 persones. Altres segles:

Jaume I (1213-1276), 11 persones; Compromís de Casp (1412), 2 persones; Guerra dels Segadors (1640), 6 persones; Guerra de Successió (1706-1710), 1 persona!

La referència a la territorialitat de la llengua és tractada indirectament pel fet de viure o haver nascut a Catalunya. En efecte, 80 persones es refereixen al fet de viure a Catalunya mentre que 51 persones es refereixen al fet d'haver-hi nascut, sobre un total de 149 que consten a les preguntes 3 i 4.

En resum, podem dir que la llengua a la comarca d'Osona «és el fet característic i diferencial primer» (p. 96). Abans d'acabar aquest punt, hauríem de fer una breu referència de l'obra de Badia i Margarit¹⁸: *La llengua dels Barcelonins* (1969), perquè d'alguna manera, amb ell es començava a conèixer les actituds dels mateixos catalans sobre llurs conductes lingüístiques i sobre llurs actituds:

«M'interessava d'escatir la *posició* dels catalans davant llur llengua pròpia. [...] Cal afegir, encara, que la 'posició dels catalans davant llur pròpia llengua' pot ésser examinada des de més d'un punt de vista. Jo, ara, els he reduïts a dos: un d'ambiental i un altre de lingüístic. En efecte, aspirava de saber tant el grau d'*adhesió íntima*, o si més no de respecte dels catalans envers la llengua del país (envers llur llengua d'expressió més autèntica), com el grau de coneixements idiomàtics (per a entendre-la i per a escriure-la) d'aquesta llengua que és, de fet, l'única parlada amb comoditat i amb *espontaneïtat* per la immensa majoria de tots ells» (p. 29).

En conclusió, podríem dir que les opinions i les actituds dels catalans d'origen de la comarca d'Osona envers la llengua pròpia demostraven ja, l'any 1975, una tendència de lleialtat lingüística que ha anat fent cada vegada més evident la relació privilegiada: llengua identitat dels catalans d'origen a tot Catalunya.

3.2 Els catalans d'adopció o 'població d'origen no català'

Hem d'anar molt en compte en la pròpia denominació d'aquesta població, demogràficament i socialment molt important a Catalunya. Sobretot perquè, com tota població, està sotmesa a les mutacions socials i culturals. Les anomenades *segones generacions* són un reflex d'aquestes mutacions. D'altra banda, si prenem la definició sociolingüística de *comunitat lingüística*, de Gumperz¹⁹ o de Labov²⁰, haurem d'admetre la noció de comunitat multilingüe en què catalans i no catalans poden convenir de pautes i conductes d'integració social comunes. D'alguna manera, catalans d'origen i catalans d'adopció ens sentim part d'una mateixa comunitat nacional.

Per tractar de precisar els contorns d'aquesta població, dispoem a Catalunya, com ja ho hem anunciat abans, de diferents enfocaments científics: ja sigui el de la sociologia, de l'antropologia cultural, de la sociolingüística o bé de la psicolingüística, fins i tot, com és natural, la pedagogia també s'hi ha interessat. En no poder-nos referir a tots aquests camps d'investigació, en seleccionarem alguns i n'apartarem d'altres, sabent, malgrat tot, que són molt importants per a la identitat, com per exemple la sociologia o bé la psicolingüística. Per exemple, els treballs de Carlota Solé o bé els del grup de Miquel Siguan.

¹⁸ Badia i Margarit, A.M. *La llengua dels Barcelonins*, Col·lecció Estudis i documents, Edicions 62, Barcelona, 1969.

¹⁹ Gumperz, J.J. and Hymes, D.H. (1964) *The Ethnography of communication*, New York: Holt, Rinehart and Winston. (Vegeu nota 3).

²⁰ Labov, W. (1971) *The notion of system in creole studies*, In Hymes (1971a 447-52), p. 57.

Labov, W. (1972a) *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, and Oxford: Blackwell.

3.2.1 Estudis antropològics de la població immigrada (població d'origen no català)

L'antropòleg C. Esteva Fabregat²¹ contribueix a la noció d'identitat de la població immigrada potser sense proposar-s'ho obertament quan escriu (1973 a) parlant del bilingüisme:

«El bilingüisme és un fenomen propi de la comunicació entre cultures, i sigui quina sigui la tècnica emprada en aquesta comunicació i les finalitats últimes que intervenen en aquesta relació, el fet és que tot bilingüisme implica alguna mena de canvi en les formes de vida, en definitiva, un procés d'aculturació.

.....
«Per a nosaltres, bilingüisme consisteix en l'ús alternatiu de dos idiomes per part d'un grup ètnic dintre una estructura social pluricultural.

.....
«No significa solament reconèixer que un determinat nombre de persones parlen dues llengües. Més aviat significa que un grup ètnic almenys ha estat socialitzat per dues cultures, amb independència del lloc on s'hagi fet —la llar o l'escola, per exemple— la socialització».

Aquesta afirmació d'Esteva Fabregat confirma les definicions de comunitat plurilingüe donada per Gumperz o bé Fishman. Defineix però, a més, el bilingüisme com un procés d'aculturació entre dues cultures i un cert canvi d'una cultura envers l'altra. L'any 1976, el mateix autor insisteix en la qüestió dels immigrants en els termes següents: «En tota situació cultural políticament controlada pels grups autòctons, el bilingüisme serà més una qüestió dels immigrants que no pas dels nadius». L'any 1977, (T.S.C., núm. 1) referint-se concretament a l'aculturació lingüística d'immigrants a Barcelona, considera que l'ús de dues llengües per part de l'immigrant.

«Fa reconeixement d'un tipus de socialització de l'immigrant feta en dues cultures expressades lingüísticament. Suposa a més, la manifestació de diferències significatives en cada grup comparat: catalans i immigrants [...] mentre els primers fan un ús exclusivament pragmàtic de la llengua secundària [castellà], els segons en fan un ús d'identificació cultural [català]».

Finalment, el mateix Esteva Fabregat conclou dient:

«La sensibilitat al canvi lingüístic en relació a l'adopció del català, és més notòria entre la gent del litoral mediterrani i propera a aquesta zona, que en la resta de l'interior i del Cantàbric. Tanmateix, i dintre de cadascuna d'aquestes variables, les classes baixes immigrades són més propenses al canvi que no ho fan les mitjanes i superiors».

D'aquestes actituds enfront del canvi lingüístic, pensem que podem deduir-ne estratègies paral·leles pel que fa als canvis identitaris, distingint adhesions i resistències segons les poblacions considerades. Però també entenent que la identitat és un altre nivell molt més profund que el del simple canvi lingüístic. Caldria saber en primer lloc què entenem per canvi lingüístic.

3.2.2 Estudis sociolingüístics

3.2.2.1 *Ús i alternança de llengües en grups de joves d'un barri de Barcelona.*— Ens referirem primer, al treball d'Helena Calsamiglia i d'Empar Tusón²², sobretot a l'estudi de

²¹ Esteva Fabregat, C. (1973a) *Cultura y personalidad*, Colecció Beta, A. Redondo Editor, Barcelona.

²² Tusón, E. i Calsamiglia, E., *Ús i alternança de llengües en grups de joves d'un barri de Barcelona*, Sant Andreu de Palomar, Treballs de Sociolingüística Catalana, núm. 3, València, 1980.

les actituds sociolingüístiques, perquè en alguna mesura les actituds tenen una relació amb la identitat. Les actituds són concretes i verificables, i la identitat, deductible i subjectiva. Les autores citen la definició d'actitud de Maisonneuve (1974):

«L'actitud consisteix en una posició (més o menys cristal·litzada) d'un agent (individual o col·lectiu) envers un objecte (persona, grup, situació, valor); s'expressa més o menys obertament a través de diversos símptomes o indicadors (paraules, tons, gestos, actes, elecció o absència d'aquests); exerceix una funció a la vegada cognoscitiva, energètica i reguladora sobre les conductes que manté».

Elles mateixes afegeixen:

«Si pensem que les actituds es donen en individus i grups immersits dins un sistema social i cultural, es veu clarament que les dites actituds seran influenciades per aquests sistemes de tal manera que un canvi fort del medi pot contribuir a un canvi d'actituds».

Ens hem interessat més particularment en la *hipòtesi 2* segons la qual els castellanoparlants poden ser: *a)* bilingües actius, *b)* bilingües passius, *c)* monolingües (castellà) i en els grups C i D:

<i>Grups seleccionats</i>	<i>Tipus de grup</i>	<i>Llengua de grup</i>	<i>Primera llengua adquirida</i>
A	Polític	Català	100% cat.
B	Esplai-agrupament	Totes dues	25% cast.
C	Polític	Totes dues	50% cat. 50% cast.
D	Esplai-agrupament	Castellà	85% cast. 15% cat.

Aquests dos grups de joves (C i D) són dels barris perifèrics de Barcelona; concretament, el grup C de la zona Mercadal (al nord del Besòs) i el grup D de la zona del Besòs.

En llur comprovació de la hipòtesi 2, les autores constaten que pel grup C, els castellanoparlants són bilingües passius, efectivament, però que no tots entenen perfectament el català i consegüentment es produeix un predomini molt clar del castellà a les converses (p. 67). Pel que fa al grup D, s'hi troben castellanoparlants bilingües passius però també monolingües; aquests darrers, condicionats per l'aspecte *ghetto* del barri i un contacte molt escàs amb l'ambient català (p. 71).

En segon lloc, referint-nos al comentari dels resultats, podem veure que les actituds dels castellanoparlants s'expliquen pel fet que el castellà és la llengua comuna a tots i perquè no necessiten parlar el català per comunicar-se amb els catalanoparlants. D'altra banda, els castellanoparlants «tenen una resistència a parlar en català ja sigui per por al ridícul o per autoafirmació».

Finalment, les autores conclouen:

«No és una situació estable, sinó que està en un procés de canvi, l'orientació del qual és la següent:

1) Els catalanoparlants se senten amb més *dret* d'expressar-se en català.

2) Els castellanoparlants, o bé s'autoafirmen com a no catalans, o bé desitgen integrar-se.

Hí ha, doncs, un inici de trencament de la norma per part dels catalanoparlants en el sentit de «dret a expressar-se i ser entesos» en la seva pròpia llengua. Si la direcció del canvi és aquesta, això suposa per als castellanoparlants un bilingüisme passiu que ja hem observat que es dona en la majoria dels casos.

El segon pas del canvi seria que els castellanoparlants fessin ús efectiu de la llengua catalana, la qual cosa acabaria de canviar la norma existent» (p. 75).

Estem doncs, en aquest estudi realitzat l'any 1978, a l'inici de certs canvis d'actituds; podríem especular en certs canvis identitaris, però també poden existir bloquejos i reafirmació de la identitat d'origen, exactament com el que passa en les actituds.

3.2.2.2 *Actituds lingüístiques: dos estudis de cas.*— Aquest títol es refereix a un estudi de Christine Bierbach²³, realitzat l'any 1982, que se situa dins el quadre d'una recerca sobre les actituds i conductes lingüístiques de catalans i immigrants espanyols a Barcelona (barri de Vila Piscina, a prop d'Horta). C. Bierbach analitza les actituds dels parlants que habiten zones clau del que ella anomena «la castellanització des de baix», és a dir els barris de la gran rodalia de Barcelona. Afegeix que el seu estudi és motivat per la mancança o insuficiència de coneixements dels trets i les estructures de *consciència lingüística* però també per la insatisfacció de l'aparell metodològic utilitzat per la sociolingüística.

Proposa d'utilitzar els mètodes practicats per l'etnografia i l'etnometodologia perquè són més capaços de tenir compte dels processos comunicatius:

«Més a prop de les estructures interaccionals d'una conversa natural, l'entrevista oberta impulsa els interactants a negociar i a explicar el sentit de les proposicions efectuant així un control recíproc de les interpretacions».

Quant a l'anàlisi, proposa de situar els enunciatos en relació amb la situació de comunicació (índexs pragmàtics), anàlisi de les pressuposicions i elements suprasedgmentals (Schlieben Lange, 1978). Es tracta, doncs, d'una anàlisi molt fina que no deixa res a l'atzar (dubtes, pauses, arauxament, etc.).

Les dos estudis del cas es refereixen a dues persones concretes del barri amb qui l'autora va conviure durant sis mesos: són l'Ana i en Jordi. L'Ana té 25 anys i en Jordi 24. Ella és administrativa però estudia COU de nit amb la idea d'estudiar a l'Escola Normal. Ell és obrer metal·lúrgic i els dos eren militants en les lluites del barri. Resumint, l'Ana ha passat, pel que fa a les seves actituds envers la llengua i la cultura catalanes, d'una adhesió molt forta en l'etapa de la lluita de la transició democràtica («*Era cuando la Nova Cançó, cuando nos dedicábamos a cantar en catalán en la plaza San Jaime...*», p. 108) a unes actituds més escèptiques i fins i tot de rebuig quan el català s'institucionalitza, sobretot a l'ensenyament, anys més tard. Arriba a pensar que immigrants no catalanoparlants (que ella pren al seu càrrec) no poden deixar el castellà de cop i volta i que la política lingüística és una tàctica de diversió dels veritables problemes (socials). Interpreta negativament totes les mesures a favor del català dient: «*Es un tinglado político [...] para mantener la gente contenta.*» (p. 111). En Jordi no fa referència, en les entrevistes, a l'etapa de militància pro-catalana. Adopta una «perspectiva crítica»; opera una polarització entre els qui sabien el català (de nivell més elevat, privilegiat, més burgesos, «*los buenos*») i els que no el sabien (els de baix, «*los malos*»), «d'un costat els catalans i de l'altre els andalusos». Demostra el caràcter jeràrquic, segons ell, no popular de la campanya per la llengua «Parlem en català» en lloc de «Parlem». La imatge que estableix se cenyeix a una llengua atribuïda a una classe mitjana

²³ Bierbach, C. *Actituds lingüístiques: dos estudis de cas* TSC, núm. 5. València, 1983. ps. 72-92.

al poder. Aquesta representació ideològica de la llengua i l'aspecte repressiu del castellà desapareix i, al contrari, representa només la llengua «dels de baix» amb els qui ell s'identifica i simpatitza (la classe treballadora) i resumeix la seva pròpia actitud dient: «*Yo lo rechazo por sistema*».

Resumint molt, podríem dir que l'Ana fa la distinció entre *llengua-objecte* (d'una política lingüística) i *llengua pràctica* (individual o col·lectiva) que resol la contradicció d'estar-hi simplement en contra. Les seves actituds es presenten estretament lligades a la *identificació social*. Els factors socials apareixen molt més forts que els factors culturals. Les identificacions lingüístiques d'en Jordi passen a través d'una *identitat de classe*. Dir que sigui «anticatalà» seria, al nostre entendre, un error, atès que ell mateix posa fora de dubte la seva identitat catalana que per a ell diu que no va necessàriament lligada a la llengua. Aquestes dues actituds deixen, doncs, suposar que existeixen, per a certs catalans, altres criteris poderosos de catalanitat.

3.2.2.3 *Enquesta sobre expectatives d'ús, d'actituds i necessitats lingüístiques entre la població adulta de l'aglomeració urbana barcelonina.*— Aquesta enquesta encarregada per la Direcció General de Política Lingüística del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, i realitzada l'any 1983, tenia una finalitat concreta: descobrir les necessitats lingüístiques d'aquesta població per construir després materials d'aprenentatge de la llengua, coneguts de tots. Hem consultat a la taula de resultats les següents preguntes i d'un total de 1005 enquestats es donen aquestes xifres (valors absoluts):

P.1. *Quines llengües ha estudiat vostè? (Quines altres coneix?)*

Català	244 persones
Francès	375 persones
Anglès	237 persones
Italià	10 persones
Cap	525 persones

P.2. *Quines de les llengües següents vostè pot entendre bé? (regular, poc, etc.)*

Català	741 persones
Francès	135 persones
Anglès	45 persones
Italià	6 persones

P.3. *Quina llengua parla habitualment amb els seus fills? (Pare, mare, etc.)*

No en té	325 persones
En català	275 persones
En castellà	396 persones

P.4. *Quina llengua considera principal?*

El català	434 persones
El castellà	565 persones
Altra	5 persones

P.5. *Quin grau de necessitat té de conèixer molt/bastant (poc, gens) les llengües següents?*

El català	296/172 persones
El castellà	347/69 persones
El francès ...	105/235 persones
L'anglès	198/255 persones

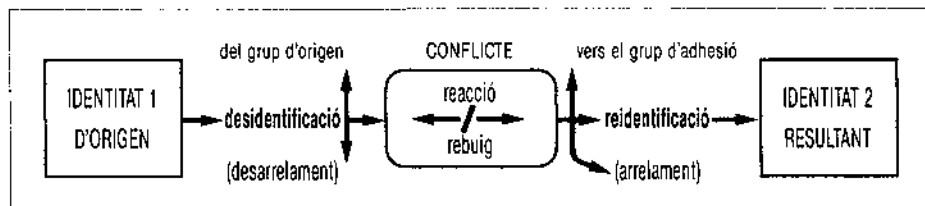
P.6. Si vostè no parla normalment el català, és perquè:

De les 571 persones que no el parlen:

167	no en sap
131	por de fer-ho malament
78	..	perquè tothom entén el castellà
66	perquè és castellà
33	ho fan fora de casa
4	perquè els molesta

Aquesta enquesta ens informa amb més preguntes sobre actituds i necessitats lingüístiques com, per exemple, p. 22: «Estaria disposat a aprendre el català?»: Sí, molt = 233/Sí, bastant = 215. I ja hem vist amb aquests breus resultats que malgrat no haver après el català a l'escola, el 75% l'entén bé i que més del 40% el considera com a llengua principal. Cal recordar que el 56% dels enquestats ha nascut a Catalunya i el 43% saben el català. Tenim, doncs, un grup de segona generació. Podem dir també que volen el català com a llengua d'integració i que existeix un feble percentatge de rebuig (p. 5 i p. 6): 4 persones només s'hi oposen i 66 persones afirmen llur condició (identitat) de castellans.

3.2.2.4 *Conclusions provisionals referents a la població d'origen no-català.*— A partir d'aquests estudis, podem avançar algunes consideracions més que conclusions referents a aquesta població, la identitat de la qual és contradictòria i problemàtica: sembla que estigui feta d'adhesions i d'oposicions envers la identitat catalana. També hem de considerar el factor temps que modifica, sobretot en els joves de segona generació, els comportaments i les actituds i, al capdavant, les identitats. L'esquema següent tracta d'aclarir-ho.

Aquest esquema combat la idea d'una identitat estable i proposa alhora una reconstrucció de la identitat 2 amb elements de la primera identitat que fusionen sincrèticament amb la identitat resultant. Hem constatat els bloquejos en els casos d'Ana i Jordi, i notem adhesions i desitjos d'integració lingüística en el cas de l'enquesta d'expectatives d'ús. *Integració* que no suposa obligatòriament identificació i *assimilació*. Com diria Jordi, existeixen altres formes de ser català que no passen forçosament per la llengua; en el seu cas, la identitat de classe (social) substitueix la identitat ètnica, cultural i lingüística.

Les pautes d'identitat catalana dels no-catalans d'origen són diverses, funcionals i molt sovint inconscients. Poden anar des de la *identificació* social de certes formes de vida a certes formes de pensar i de lluitar (antifranquisme), fins a pautes lingüístiques (percebudes pels familiars quan tornen de vacances a llurs llocs d'origen, Andalusia). La relació amb la identitat d'origen, castellana o andalusa, és cada vegada més llunyana i esporàdica mentre que la relació amb la societat catalana és de proximitat i constant. Això té segurament molta importància en els canvis d'actituds i/o d'identitat.

3.3 La Comunitat Andorrana

Per a referir-nos a l'estudi d'aquesta comunitat comptem amb la tesi de psico-sociologia de Pere Notó¹⁴ com ja hem anunciat. Només farem una breu referència i unes reflexions a partir de les anàlisis i constatacions de les hipòtesis i de les seves pròpies conclusions generals (ps. 404-408).

El mateix Pere Notó proposava una continuació i una explotació de les dades (banc de dades), que ell ha recollit i codificat, per part dels sociolingüistes. Certament, la sociolingüística pot ajudar a aclarir les vicissituds de la identitat social andorrana, més difícilment potser, aclarir-ne la seva gènesi. Efectivament, la incorporació dels immigrants castellanoparlants majoritaris a Andorra, a la societat que els ha acollit, és segurament una tendència irreversible que tindrà, i té ja, conseqüències múltiples que la sociologia i la sociolingüística haurien d'investigar. Sobretot perquè aquest mateix fenomen existeix i ha estat estudiat per la sociolingüística catalana com ho acabem de veure en el punt anterior.

Ara, sobre la seva pròpia investigació, ens demanem si el fet que els alumnes andorrans coneguin bé allò que l'autor anomenava «els signes explícits de la *identitat col·lectiva andorrana*» (senyera, himne, patrona, capital, etc.) són suficients per apropar-se a un cert grau de coneixement de la identitat. Pensem, que per conèixer la identitat social dels andorrans calia comptar *també* amb els *adults* i no únicament amb els *escolars*. Atès, a més, que sostenim la hipòtesi que la identitat no és acabada en edat escolar (cf. Chebel, n. 11), sinó que pot anar variant tot al llarg de l'adolescència fins i tot sense canviar de lloc de residència, és a dir d'Andorra. I sostenim aquest argument perquè Andorra és un país petit però amb almenys dues comunitats que coexisteixen més o menys harmònicament: andorrans d'origen i immigrants (que no tenen la nacionalitat andorrana).

Estem d'acord amb el segon punt de les conclusions de Pere Notó quan afirma que el caràcter singular (situació atípica) de l'estat andorrà (co-principat des de fa set segles, estat pirinenc i fronterer, petit en extensió amb una població d'origen reduïda i una forta immigració, etc.) condiciona totalment les vacil·lacions de la identitat social col·lectiva. Presa entre els pols de dos estats potents, l'espanyol i el francès, amb tot el que comporta des del punt de vista polític, institucional, cultural i lingüístic, com a coaccions i imposicions. Nosaltres pensem que la forma mateixa de l'estat andorrà condiciona les seves pròpies limitacions i sembla que les vel·leïtats per trencar *l'esquizofrènia històrica*, que es transmet segurament als individus, hagin recentment fracassat, en el terreny polític.

Caldria —i sabem que no és actualment possible— en el terreny de l'andorranització, per exemple, trencar amb les limitacions institucionals actuals que impedeixen un ensenyament primari realitzat globalment a partir del català i que inclouria després, però només després, les dues altres llengües que ningú no vol abandonar. Només d'aquesta manera es podria anar reconstruint una identitat clara i independent en lloc de l'actual conglomerat identitari fet de porcions de diverses identitats contraposades. Només recobrant clarament el concepte i la pràctica d'una *nacionalitat* andorrana, es podria construir o reconstruir una identitat col·lectiva i integradora.

3.4 La Comunitat Israelita de Barcelona

El tema s'ha tornat de moda a Catalunya amb el retorn de la democràcia. Però el més important és el fet que torni a existir una comunitat jueva a Catalunya quatre segles després

¹⁴ Notó, P. *La Identitat Andorrana. Una recerca psico-sociològica*. Tesi de doctorat, Departament de Psico-sociologia, UAB, 1983.

de llur expulsió, l'any 1492 (any del descobriment d'Amèrica i de la caiguda de Granada). I torna a existir oficialment a partir de 1918, data dels seus primers estatuts.

Partirem de la tesi doctoral de Martina Berthelot¹⁵ de 1984. Com sempre, anirem directament als capítols que ens permetin conèixer i contrastar els problemes identitaris, sobre els quals certament, existeixen nombrosos estudis arreu del món: els Estats Units, Israel, França, Canadà. A la seva tesi, M. Berthelot ha estudiat la C.I.B. amb un doble enfocament: etnohistòric, d'una banda (1.er volum), i psico-sociològic, d'altra banda (2.^{on} volum). És aquesta segona part, més actual, la que hem consultat. Ens referirem a la qüestió de la *identitat jueva*, a les relacions entre jueus i no-jueus (catalans) i les representacions que aquests dos grups tenen l'un de l'altre, i finalment al problema de la integració.

3.4.1 Identitat jueva

Si la identitat de qualsevol grup ja és complexa, podem imaginar la complexitat de la identitat dels jueus de la diàspora. Ells mateixos són els que més s'han estudiat (autoestudiat) i, paradoxalment, no arriben a definir-se clarament. Qui són? Com es consideren? Són un poble? una nació? una ètnia? una comunitat? una cultura? Si aquestes preguntes no s'han pogut aclarir, en canvi, es pot afirmar que els jueus tenen una *clara consciència d'identitat jueva*.

Per a ells, es pot considerar la judeïtat segons dues perspectives:

—Una que seria *conscient i viscuda*, en la qual intervenen: la religió i les tradicions, que són íntimament relacionades, l'educació, l'adhesió a Israel i al sionisme, una visió del món diferent, una forma de viure i de pensar diferent, etc.

—Una altra perspectiva seria *percebuda i «suportada» (subie)*, per consegüent, *instintiva i irracional*. És un *heretatge present i inherent*. Així, un es considera jueu per fatalitat (naixement), per costum o pels esdeveniments històrics viscuts en comú, o encara perquè els altres, els no-jueus, et fan jueu (definició de J.P. Sartre)¹⁶.

D'altra banda, podem constatar que pels jueus de la diàspora, (i en tot cas de la C.I.B.), la llengua, l'hebreu, no intervé gairebé gens en llur identitat, simplement perquè no té una funció social. Només per algunes persones (els homes, en general) té un valor religiós i/o cultural. En canvi, pels jueus d'Israel, la llengua hebrea és un element identitari decisiu perquè ha exercit i exerceix el paper homogeneïtzador dels israelians vinguts d'arreu del món (de més de 100 països i llengües diferents). Pels israelians el *territori* és un altre factor de la identitat, encara que aquesta qüestió és molt complexa perquè la noció de terra (espai) s'uneix a la noció d'història (temps, any 574) i a la de religió (espai mític, terra promesa, el Sinai, etc.).

En tot cas, podem dir que pels jueus de la diàspora, aquests factors *viscuts conscientment o suportats* que fan que un jueu se senti jueu, van lligats a un fil comú que és la consciència de ser jueu (judeïtat). I aquesta consciència és cultivada de generació en generació; existeix una educació de la judeïtat.

Però la judeïtat no és l'única dimensió de la identitat dels jueus de la diàspora, només n'és una part. Ara volem subratllar les *altres dimensions identitàries* que fan que una persona jueva se senti jueu i també francès o argentí o de qualsevol altra comunitat o nacionalitat. Aquestes altres dimensions de la identitat (que a vegades poden passar abans de la judeïtat) van lligades a la nacionalitat o al país on es viu, però també hi pot intervenir la formació cultural i lingüística o bé la consciència política i ideològica. La complexitat de

¹⁵ Berthelot, M. *Les Juifs de Barcelone au XXème siècle: retour à Sefarad, identité juive et intégration à la société catalane*. Thèse de Doctorat de IIIème Cycle, Université Paul Valéry, Montpellier, 1984.

¹⁶ Sartre, J.P. *Reflexions sur la Question Juive*, Gallimard, Paris, 1954.

les altres dimensions identitàries es dona sobretot en els grups recentment immigrants que encara no han trobat les pautes (*repères*) de la nova societat a la qual desitgen integrar-se.

3.4.2 Jueus i catalans

Pel que fa a l'opinió dels jueus de la C.I.B. sobre Catalunya o sobre la societat catalana, varia segons es tracti de la qüestió de l'autonomia o de la recuperació de la llengua i de la cultura. Els jueus en general (a excepció dels més polititzats o dels intel·lectuals) no entenen o bé rebutgen el problema polític de l'autonomia catalana. En canvi, existeix una tendència molt positiva quasi unànime, envers el problema de recuperació de la llengua i de la cultura catalanes perquè estableixen un paral·lisme amb ells mateixos que sempre s'han aferrat a la seva cultura. És ben cert que com a minoritaris en totes les societats en què han conviscut, els jueus se senten solidaris i consideren amb simpatia i sensibilitat la situació i la defensa de la llengua i de la cultura catalanes.

Potser també hi fa que la història que les dues comunitats van sofrir durant els segles passats (guardant les diferències) en una Espanya imperial («y de pureza de sangre») fa que se sentin molt solidaris. El fet és que molts jueus de la C.I.B. es consideren propers als catalans (per oposició als no-catalans), adduint llur caràcter *tancat, diferent, difícil de conèixer*, però també, i més positivament els troben *cultivats, intel·lectualment oberts* (cosa que ells són) i també *més comprensius* que no pas els no-catalans.

El sociòleg valencià, R. Ninyoles¹⁷, també ha posat en relleu la comparança que es fa dels jueus i dels catalans, basant-se en els estereotips que circulen en la societat espanyola, és a dir a partir dels trets més caricaturescos dels dos grups (estalviadors, treballadors, esperit de clan, etc.).

Que existeixin o no, unes vertaderes similituds de caràcter entre catalans i jueus, el fet és que s'ha creat entre els catalans (i entre els bascos també) tota una llegenda moderna a partir de l'existència de l'estat d'Israel. Referent a aquesta nova mitificació, M. Berthelot escriu:

«És el mite d'un poble hebreu ressuscitat i vencedor que s'encarna a través de l'Israel modern: mite reprès pels independistes catalans i bascos perquè Israel tornant a viure és a la vegada un Poble, una Llengua, una Història que reneixen. I no és pas un atzar si les grans victòries de l'Estat d'Israel són considerades a Catalunya com victòries pròpies».

Es tracta de les victòries israelianes de 1967 i de 1973.
Era durant les lluites de la fi de la dictadura franquista.

3.4.3 Integració dels jueus dins la societat catalana

Per a les comunitats jueves de la diàspora, la integració a les societats dominants constitueix un procés indispensable i natural. Quan es produeix l'assimilació, és a dir la ruptura amb la comunitat, és, al contrari, un procés individual. En canvi, la integració es fa sempre preservant les formes de vida pròpies de les comunitats jueves, tot tractant de fer-se acceptar per la societat receptora, tal i com ho ha fet precisament la C.I.B. D'aquests processos deriven les anomenades simbiosis culturals: judeo-espanyola, judeo-àrab, etc.

Pel que fa al *sentiment d'integració* a la societat catalana, es dedueix entre els jueus de la C.I.B. una bipolarització de llur visió de la societat i del poble català. És a dir que

¹⁷ Ninyoles, R. *Madre España*, Editorial Prometeo, València, 1979.

els que simpatitzen amb el moviment català no tenen problemes d'integració; en canvi, els que no l'entenen o el rebutgen se senten primer integrats en una *societat espanyola genèrica* i no gens en la catalana. Es consideren elements al·lògens i troben més senzill i més *seguritzant* aquesta solució. I aquí cal aclarir un punt important: en efecte, pels jueus de la C.I.B. la integració a Catalunya passa primer per la integració a l'espai ibèric d'una banda, i d'altra per raons de lleialtat administrativa a l'estat espanyol.

Quant al problema de la *llengua*, en l'estudi al qual ens referim, de les 23 persones enquestades: 12 parlen català, 3 intenten parlar-lo, 7 l'entenen i només 1 es nega a aprendre'l. Són els jueus provinents d'Argentina (Ashkenazi) els darrers arribats a Barcelona els qui no el parlen però l'entenen. Els jueus senten la necessitat d'utilitzar la llengua catalana per facilitar llur integració socio-professional, sobretot perquè una bona part d'ells treballa en activitats comercials, industrials o d'importació i exportació. Un altre motiu que pot afavorir l'ús del català és l'obligatorietat del català a les escoles, que pot repercutir en els pares. A més, els jueus estan acostumats a parlar i aprendre moltes llengües: aprendre'n una més no significa cap problema per a ells.

3.4.4 Conclusions

Existeixen, com acabem de veure, elements indentitaris clars, de les dues comunitats (jueva i catalana). Però, en el fons, contràriament a les altres comunitats no-catalanoparlants, mai no podran sentir-se plenament catalans. I això perquè existeixen elements fonamentals i que al capdavant condicionen llurs actituds i llur identitat, com, per exemple, la religió, que és concebuda més com un estil de vida que com a religió, o bé la consciència de la judeïtat, que és tan profunda i tan completa que difícilment la poden i la podem obviar.

4. CONCLUSIONS GENERALS

Comparar les quatre comunitats que acabem de presentar és bastant delicat ja que són comunitats clarament diferenciades, sempre no-comparables. Nogensmenys, hem d'acceptar que tenen coses en comú i sobretot el fet de viure totes juntes en un mateix territori. Això fa que totes tenen un denominador comú. Un altre factor comú és la llengua catalana que d'una manera o d'una altra, unifica les diferents comunitats, convertint-les així, en una gran comunitat. Precisament en el sentit que la defineixen els sociolingüistes.

Però també hem de precisar que cada comunitat té una identitat diferent que fa que tingui una relació particular amb la llengua catalana.

Pels propis *catalans d'origen*, hem vist que la llengua té una gran importància. La meitat la citen com a factor essencial de la identitat. L'autoafirmació i la lleialtat lingüística són una evidència. També existeixen factors objectius i subjectius de la identitat catalana: com el territori i l'amor al país, la història i la voluntat d'ésser, la cultura i el destí. Les senyes d'identitat són presents per a molts i completen la personalitat pròpia. Potser la identitat no sigui tan clara a totes les terres de parla catalana. Obrim aquí un petit parèntesi per a indicar que s'hauria d'analitzar i de comparar el grau d'identitat de cada territori dels Països Catalans. (Com ho ha fet per exemple Oonagh O'Brien¹⁸ per a la Catalunya del Nord).

No és, ni de lluny, la mateixa cosa per a la *comunitat d'origen no-català*. Aquesta se

¹⁸ O'Brien, O. *Language, education and ethnic Identity in Northern Catalonia*, A research Proposal, May 1981.

sent catalana per altres camins i altres factors sense que això signifiqui un rebuig de la llengua. Però, en la identitat d'aquest grup molt important a Catalunya, s'haurien de diferenciar les identitats múltiples que el componen. Els membres d'aquesta comunitat insisteixen, generalment, en l'agraïment de viure a Catalunya, la voluntat de quedar-s'hi, un cert desig d'aprendre'n la llengua, la identificació amb les formes de vida. Però també desitgen afirmar les seves diferències d'origen o d'identificació a una determinada classe social. Així, doncs, és molt normal de trobar, en el si d'aquesta comunitat, adhesions i rebutjos identitaris.

Creiem que la *identitat andorrana* és, de les que hem presentat, la més conflictiva i la més vacil·lant a causa, ben segur, de la configuració bipolar del poder polític, de l'estructura social andorrana i dels set segles d'història que pesen fortament sobre els processos identitaris. La identificació amb la llengua catalana és més formal que real. Caldria, però, diferenciar els andorrans d'origen dels andorrans nousvinguts no-catalanoparlants que tenen conflictes identitaris semblants als dels seus compatriotes del Principat. Amb tot, pensem que la identitat dels andorrans es defineix amb confrontacions i adhesions amb les identitats espanyola i francesa.

Finalment, la *comunitat israelita de Barcelona*, la més petita de les quatre, no per això és la menys interessant i significativa. En efecte, ens informa d'unes actituds i aptituds d'adaptació excepcionals, d'una obertura d'esperit exemplar i, enfront d'això, d'unes idees i d'unes pràctiques molt clares per conservar l'essencial de llur identitat de grup. Per a ells, la llengua hebrea no és l'element essencial d'identificació, altres factors d'identificació fan que hagin conservat la identitat malgrat totes les adversitats i, potser, gràcies a totes les adversitats. Aquest exemple, potser únic en la història, pot ser exemplar pel futur de la nostra comunitat.

El cèlebre historiador francès Fernand Braudel¹⁹, recentment finat, ha insistit també, per la seva banda, en el concepte d'identitat aplicat a la reflexió històrica. A la qüestió de la identitat F. Braudel suggereix una primera resposta quan escriu: «Una nació només pot existir si es compromet a una reflexió i un aprofundiment sense fi». La identitat seria, doncs, el reflex que a través del mirall de la història cada nació es dona a ella mateixa, a cada època, tot buscant-se i tot construint-se.

¹⁹ Braudel, F. *L'identité de la France. Espace et Histoire* Arthaud, Flammarion-Paris, 1986. 367 ps.